

JURGIS SAVICKIS

Tautos „sveikas protas“ buvo suradęs gerą kelią — siųsti į užsienius Lietuvai atstovauti rašytojus. Dvasinė kultūra galėjom geriau surasti ryšį su pasauliu ir laimėti jo palankų dėmesį gal daugiau nei politinėmis idėjomis. Milašius, Baltrušaitis, Šeinius, Klimas, Savickis buvo tokios Lietuvos atstovai. Ar jie pateisino pasirinkimą, tektų individualiai kiekvieną vertinti.

Jurgis Savickis sugebėjimų tam turėjo — atviras nuoširdus priėjimas prie žmogaus, lengva, neangažuojanti ir partneriui lūpų neužverianti forma kalbėtis apie rimtus dalykus. Tikrai, mielas, nuoširdus žmogus: tai visi pastebėjo. Tačiau lietuviškas neveržlumas sulaukė jį nuo dinamiškesnio reiškinys; lietuviškos šeimos nebuvimas padarė jį tik vienišu lietuviškos dvasios reiškėju be talkininko, kurs virsta lietuviško židinio gaivinančia dvasia. Nors savo 62 metų amžiaus (1890—1952) diplomatijai atidavė apie 24 metus, nors Skandinavijoje lig paskutinių laikų jo vardas palikęs simpatingas, ateičiai jo vieta mūsų literatūroje neabejotinai bus žymesnė nei diplomatijoje.

Lietuvių literatūroje reakcija prieš visuomeninį romantizmą ir socialinį realizmą prasidėjo keleri metai prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Nauja šviesuomenės karta, išaugusi Rusijos

bei Lenkijos moderniųjų srovių įtakoje, netruko pasiūlyti estetizmą ir individualizmą (Čiurlionienė *Lietuvoje*, Sruoga *Bare*). Estetizmas reiškė rašytojui naują paskirtį — ne visuomenei skelbti tam tikrus idealus, bet kurti veikalus, kurie duotų meninio, estetinio pasigrožėjimo. Individualizmas turėjo reikštis tuo, kad rašytojo akis turėjo būti kreipiama ne tiek į tai, kas visuomenę domino ar jos gyvenimą lėmė, bet į atskiros žmogaus likimą, jo interesus bei pergyvenimus; literatūra turėjo atverti, anot Sruogos, rašytojo sielą.

Bėgimas nuo natūralistinio tikrovės suvokimo ir jos tokio vaizdavimo vedė į naują tos tikrovės pergyvenimą ir vaizdavimo būdą. Tuo metu populiariausias, o gal ir lietuviui labiau prie širdies, buvo beletristikoje impresionizmas, paskiau lyrikoje simbolizmas.

Šeinius buvo pirmasis, kuris atsivedė į beletristiką naujo augimo inteligentą su jo naujais asmeniniais rūpesčiais (*Bangos siaučia*) ir kuris tiek inteligentą, tiek ir kaimietį vaizdavo impresionistinį. Kad Šeinius laikėsi lietuviško gyvenimo; kad jame buvo apstu eleginės nuotaikos — tatau galbūt buvo priežastis, jog buvo jis skaitytojui priimtinas ir virto mokyklinių chrestomatijų mėgstamuoju rašytoju.

Kitokis likimas ištiko tos pačios kartos Jurgį Savickį, nors jo pirmoji knyga pasirodė truputį vėliau (*Šventadienio sonetai*, 1922) ir nors jis aną estetizmo ir individualizmo šauksmą vykdė su didesniu kaupu. Kiek didesnio atgarsio rado jo antroji knyga *Ties aukštu sostu* (1928). Po ilgos tylos pasirodė Savickio *Raudoni batukai* (1951) recenzentų buvo sutikti su entuziazmu. Savickis buvo iškeltas kaip vienintelis lietuvių rašytojas, kuris jaučia ryšį su vakarų literatūra. Tačiau patys skaitytojai žiūrėjo tylėdami ir į knygą, ir į atsiliepimus apie ją. Paskutinis Savickio veikalas *Šventoji Lietuva* dar nesuspėtas įvertinti nei spaudos nei skaitytojų.

Atrodo, kad Jurgis Savickis priklauso prie tų rašytojų, kurie stovi vieniši. Vieniši, nes tarp jų ir skaitytojų yra didelis

tarpas — per didelis tarpas, kad skaitytojas ir rašytojas galėtų vienas kitą traukti.

Kas gali neigti, kad J. Savickis ir pirmuose savo pasakojimuose kalba dažniausiai apie lietuvišką žmogų, veiksmą nukelia net į konkrečius lietuviškus vietovardžius, į pavardes. Tačiau į tuos žmones jis žvelgia akimis, kurios į gyvenimą išmoko žiūrėti svetimuose kraštuose ir svetimose literatūrose. Tuos lietuviškus žmones jis mato gana siaurus. Siaura yra jų gyvenimo ir pergyvenimų skalė: noras gerai gyventi (o tam reikia pinigų), seksualinio gyvenimo visiška laisvė. Tai ašis, apie kurią sukasi Savickio žmogus ir visas apie tą žmogų pasakojimas. Tas pačias žymes žmoguje iškelia, žinoma, ir kiti rašytojai. Bet daugelis jų šalia seksualinių polinkių randa dar ir dvasinių, kurie prabyla sąžine ir sukelia žmoguje draminių konfliktų. Savickis neregį to dramizmo. Jo žmogus vientisas savyje. Nei rengdamasi nuodėti seną uošvį, nei organizuodama ją priglaidusio gimnastinio žudymą, nei leisdamasi į meilės scenas su pirmą kartą sutiktu vyru, nei jam galutinai atsiduodama, moteris nejaučia savyje jokių priekaištų. Taip kaip jų nejaučia medelis ir gyvūnėlis. Savickio žmoguje tos antrosios pusės — dvasinės — lyg ir nėra. O seksualinis laisvumas, nuogų gražuolių išstatinėjimas languose ar net ant stogo, vizitų priiminėjimas su levos kostiumu, kaimo žmonių žiūrėjimas į seksualinį laisvumą atlaidžiai, pro pirštus — primintų greičiau skandinaviską literatūros dvasią, bet vargiai lietuvišką.

Nors Savickio žmonės sukiojasi dažnai lietuviškuose rėmuose, bet ir tų rėmų sudarymas nėra lietuviškas. Nėra lietuviškas siauresne etnografinė prasme. Karčiama ar žydo kiemas, ar net Kauno senamiestis nėra tokis, kokį atvaizduotų Krėvė. Jie labiau suinternacionalinti. Iš lietuviškos medžiagos gabalų Savickis sudėlioja stilizuotas dekoracijas, kurios ryškintų veikėjus, stiprintų nuotaikas. Savickis ir yra Savickis tuo, kad žmogiškuosius ir gamtinius elementus jis

perdirba pagal savo vaizduotės turimas ar kuriamas formas. Jis tikrai gyvenimo nestilizuoja, bet gyvenimą visiškai performuoja. Šia kryptimi nė vienas mūsų beletristas nėra taip toli nuėjęs.

Jei žmonės Savickiui tėra manekenai, lėlės, kurias gali kaip nori tampyti, tai gamta yra scena, kurioje vyksta tasai lėlių teatras. Scena, kuriai duodamos čia vienokios, čia kitokios dekoracijos, žiūrint spalvų, šešėlių žaismo, kad tik jos labiau išryškintų anų lėlių šokį. Štai vienas eilinis sceno-vaizdis:

Pavasario vėjas buvo šiltas ir bepūsdamas taip kaitino veidą, kaip plaukų sausintojo elektros srovė, pučiama į plaukus. Šiltasai vėjas žėrė iš visų pusių, sunėsdamas į krūvą įvairius kvapus iš visų Dievo tiksliai sukurtų ir susodintų gėlynų, pievų ir girių.

... Eglyno viršūnės įgudusios rankos buvo stilingai sukarpytos aštriais siluetais, apsibrėžiančiais ant papildėjusio ir vis šviesiai balzgano vakaro dangaus. Tik kur ne kur dangus buvo pragręžiamas auksinės pudros vakaro nuotakai pabrėžti.

... Raudona vakaro saulė, atkirsdama nuo savęs kelis staigius spindulius, stipriu impetu švystelėjo juos, kaip vilyčias, į laibus tamsios girios kamienus, nušviesdama juos auksu ir pamastaguodama staiga sužaliavusiomis, kaip nupraustomis medžių šakutėmis girioje.

Tai buvo sutartiniai signalai vienragiams arkliams ir plėšriųjų vagių išvogtoms panoms keliui girioje parodyti.

Saulės aukso strėlė zimbė girios tamsumoje (*Ties aukštu sostu, 48-9 p.*).

Manekenų pasaulis savaime pažadina ir atitinkamą nuotaiką. Kas, žiūrėdamas į lėlių šokį, verks ar jaudinsis. Juk joms nei skaudu nei graudu. Tai kas, kad vagį mušė ir

užmušė. Tai tik vaidyba. Jam skaitytojas neturi jokio sentimento. Tegali į jį, į visa žiūrėti su lengva ironija. Su ironija į visą tą žmogaus žaismą. Šia nuotaika Savickis yra vienintelis ir labai rafinuotas mūsų literatūroje. Jeigu jam pradeda rodytis kokios elegijos rūkeliai, tuojau skubinasi juos išgainioti.

Turint po ranka ne visus Savickio raštus, negalima pagrįstai ir tvirtai teigti, kokiais keliais ir kokiomis priemonėmis reiškiasi ana perkuriamoji, performuojanti kūryba. Tačiau kai kurios linijos atsekamos. — Dažnai būdavo nurodoma, kad Savickis „kitaip kalba“. Kalba psichologiškai, ne logiškai, ne gramatiškai. Šita jo kalba, sakinio ir minties dėstymo stilius, buvo labiausiai pastebėtas ir ar tik ne daugiausia įtakos palikęs kitiems rašytojams. Bet čia dar nėra svarbiausia, berods, Savickio kuriamoji žymė. Svarbesnė ir, man rodos, aukštesnės kūrybinės vertės žymė — tai Savickio metaforinis išsireiškimas kūryboje. Jei metafora laikoma stilistine priemone ir reiškia vieno dalyko išreiškimą kitu, kuris giminiškas su anuo savo daromu įspūdžiu, tai Savickis yra kaip tik šios plačia plačia prasme metaforos originaliausias atstovas, išplėsdamas ją nuo sakinio iki viso vaizdo. Sumaišydamas šitokiu būdu gyvenimo plotmes, negyvąjį pasaulį reiškia žmogiškojo reiškiniais, žmogiškąjį techninių padarų funkcijomis. Tai, ką vadiname realistiniu, sumaišo su fantastiniu. Fantastinio pasaulio simboliais reiškia tas nuotakas, kurias žadina realistinis. Grojamų vargonų muziką reiškia vaikščiojančiais angelais su sparnais; bundančios žmoguje mintys reiškiamos pasikalbėjimu su gundytoju. Susimaišo abu ir virsta nauju trečiuoju, kuris jau yra meno pasaulis. Savickis ir vaizduoja tą naują pasaulį tiesiog meniniais terminais ir menine technika. Jis žiūri į miesto vaizdą kaip į impresionistinį paveikslą, kuriame žaidžia spalvos, kontūrai, žaidžia ryškios, viena nuo kitos išsiskiriančios spalvos.

Savickis mėgsta skaitytoją „apgaudinėti“, vertindamas asmenį ar veiksma neigiamai ten, kur nusistojęs įprotis

laikytų jį teigiamu, geru, ar atvirkščiai. Patys Savickio knygų vardai yra tos rūšies — *Šventadienio sonetai*, *Ties aukštu sostu*, *Šventoji Lietuva*. Tie vardai sudaro tauresnės, kilnesnės plotmės įspūdį. O tuo tarpu visas tų pasakojimų turinys yra greičiau žemesniosios plotmės. Taip bent vertiname savo tradicinės etikos normomis. Jei stilistiniu atžvilgiu tai galima vadinti parodijomis, ironijomis, tai ideologiniu atžvilgiu tai sudaro įspūdį, lyg autorius sumaišo ir moralines kategorijas ir savo sukurtą pasaulį matuoja nauju etiniu matu.

Didžiausio estetinio įspūdžio Savickis daro, brėždamas detales — brėždamas jas labai taupiai, bet ryškiai. Vaizdas, scena, dekoracija jo kuriami labai išradingai. Mažiau to meniinio išradingumo parodo kūrinio statyba.

Tas pats Savickis yra išlikęs savo visų laikų kūryboje. Tas pats ir kelionių aprašymuose. Tas pats net privačiuose laiškuose. Atmainų tiek tejausti, kiek jų galėjo duoti kintąs amžius ir derinimasis į skaitytoją. Tuo atžvilgiu *Šventadienio sonetus* ir *Ties aukštu sostu* galima laikyti ankstesniąja kūryba, *Raudonus batukus* ir *Šventąją Lietuvą* vėlesniąja. Skirtumas tarp jų tas, kad paskesniuose raštuose Savickio perkuriančioji vaizduotė nebe tokia drąsi, mažiau išradinga. Pritylant šitai kūrybai, o pasiliekanč tematikai tai pačiai, daugiausia banalioms meilės istorijoms, *Raudoni batukai* blunka prieš *Ties aukštu sostu*. *Šventojų Lietuvoj* Savickis gelbstisi platesne tematika — platesniu lietuviško gyvenimo plotu.

Šventojų Lietuvoj vaizduoja 20 amžiaus pradžią — Lietuvą caro policininkų valdomą, kada dvaras nyksta arba demokratėja ir valstiečiai jį užlieja; kada pasaulėžiūriniu atžvilgiu šalia tradicinės klebonijos ir bažnyčios į žmones ima brautis iš Rusijos ir Lenkijos atkeliavę nihilizmas ir bedievybė. Savickio romanas ir vaizduoja tų visų reiškinių atstovus. Ištikimas pats sau, Savickis žiūri į visus tuos veikėjus su lengva ironija. Tačiau pažymėtina, kad kai kuriems jų jaučia tylos simpatijos, pasigėrėjimo — bent tokio kaip gražiam pa-

veikslui. Simpatijos jaučia tradicijos atstovams — tiek valsietiškosios, tiek bajoriškosios kartos prisirišimui prie žemės ir prie visos paveldėtosios dvasios. Bernas Jeronimas, dvarininkėlio augintinė Anelė ir pats dvarininkas Tvirbutas vaizduojami su ta šiluma. „Pripratus“, kad mūsų romanai kunigus vaizduotų su nelegaliais vaikais (tikriau: nelegalius tėvus), Savickis ir čia išsiskiria — jo kunigai, tiesa, savotiški, vienas mechanika labiau susirūpinęs nei visu kitu, kitas kunigu patapęs po nepavykusių piršlybų Anei, bet abudu garbingi savo pareigose. Prisirišdamas prie tradicijų, Savickis abudu nihilistus padarė neigiamus. Jeigu Borisevičius santūresnis ir garbingesnis, nes jis tiesus, tai kovingasis Aperavičius, kuris Švenčiausiąjį iš altoriaus išima ir pjausto, pasirodo karjeristas ir veidmainys, kuris savo revoliucionieriškumą palaidojo, vesdamas lenkę žmoną ir su ja eidamas į bažnyčią. Tokių nihilistų niekas kitas tokiu laipsniu nėra „demaskavęs“.

Anų tradicijos atstovų paveikslus Savickis duoda natūralius, nuosaikius. Jų piešinio pavyzdys štai kokis originalus ir savickiškai impresionistiškas Anelės paveiksle:

Ak, toji Anelė, visi ją mylėjo.

Pažiūrėti Anelė buvo vaikas. Tokių skaisčių bruožų, tamsoka tokia. Iš pat pirmo žvilgsnio atrodė gerai žinanti, ko nori. Patemptomis tokiomis lūpomis. Sultingomis kaip uoga. Ir taip gražiai pieštuko užbrėžtomis. Menininkų, jas kūrusių, pasididžiavimas.

Ir labai nedrąsiomis akimis, kaip neseniai gimusio stirniuko. Bet tokios jos aiškos ir patikimos, tos akys. Kaip dangus. Kartais tas nedrąsumas akių lyg priminė jos norą virkstelėti ar susikaupti. Lyg ryždamasi kieno paklausti, svarbiausios gyvenimo mįslės pati neišspręsdama: „kogi tas gyvenimas iš manęs nori?“

Mažutėlės, perdėm artistišškai sumodeliuotos

ausys, kurios rodytė nurodė į daugiau aristokratiškesnę padermę, nė sodžiaus žmonės. Ir su tais plaukais, lyg armija frizerių darbavosi, tiek artistišškai plaukas prie plauko, sudėdami pasmilkinyje. Buvo kaip piešinyje. Lyg pasaulinio masto artistas braižė plaukų bruožą prie bruožo. Kaip japonai kad daro savo piešinius. Plaukai buvo juodi. Visuomet atrodė gražiausia sutvarkyta. Akys žydrios. Ko daugiau iš žmogaus galima reikalauti.

Bet už vis didelės reikšmingos ir visuomet būgščiųios akys. Tai buvo įspūdis vyriausias.

Ant nosytės, iš vienos pusės, — tamsi dėmelė. Kaip fabriko koks ženklas ir gaminio garantija. Kad neapsiriktų.

Tai buvo rasės žmogus. Toji Anelė, savo prisirpomis lūpomis.

Jei pirmas įspūdis — tai vaikas, bet kojos ir rankos atrodė kiek didesnės, nė priderėtų tam „vaikui“. Net — stambokos. Lyg atsargai paimtos vienu numeriu didelesnės (20 p.).

Nevykusios naujovės, arba pažangos parodijos, atstovai ryškesni, bet jie patirštintai ironizuoti. Tokie būsimasis amerikonas Leonardas, vargoninko sūnus studentas nihilistas Aperavičius, policininkas Akcentavičius, mokslo apgadinta ir romanų meile gyvenanti Anelė nr. 2 — juos visus Savickis pačiumpa kokioje situacijoje ir rodo, kaip jie reiškia savo charakterį, patirštindamas charakterio bruožui ryškinti dažus. Savickio didelė literatūrinė kultūra jį ir čia gelbsti. Jis lieka originalus ir įdomus, nors kai kuriomis scenomis ir motyvais kartojasi iš *Ties aukštu sostu*. Tačiau du Savickio mėgstami kraštutiniai ir čia nepriimtini — tai grotesko, parodijos perdozavimas (scena su Akcentavičium ir jo nuogale Akcentavičiene ant stogo, kada visas miestelis su

kunigu prieky susibėga jos gelbėti); antra, per didelis seksualinių scenų „apnuoginimas“, kuris artėja į pigiąją literatūrą.

Didelio tūrio pasakojimai dažnai traukia skaitytoją savo fabula. Kas bus toliau — verčia skaityti. Savickis to sugebėjimo organizuoti fabulą neturi. Jo paraleliai pinamos istorijos taip ir palieka tarp savęs draugėn nesupintos. Jos ir lieka toliau bėgti nebaigtos. Bet Savickio veikalas vis tiek traukia skaitomas. Traukia Savickio pasakojime rafinuotesnį skaitytoją tas nenuspėjamas: kokį naują bruožą Savickis brūkštels su nauju sakiniu. O jis tikrai yra nenuspėjamas, nes jį diktuoja įspūdis, impresija. Čia Savickis yra meisteris.

Apžvalga įgalina išvadą, kodėl Savickis liko vienišas ir nuošalus, kodėl tarp jo ir skaitytojų masės susidarė tarpas.

Skaitytojui liko svetimas Savickio pasaulis. Skaitytojas nebuvo pratęs tenkintis elegantišku formų žaismu, vadinas, grynuoju estetizmu. Jis buvo pratęs ieškoti literatūros kūrinys ir to ir to — gyvenimo problemų ne mažiau už forminį grožį, tikriau: vieno neatsieti nuo antro. Vadinas, reakcija prieš literatūros visuomeniškumą nebuvo jo panaiškinus iš skaitytojų intereso.

Savickis buvo menininkas, kurį kai kas pavadino europinio modernizmo ir dekadanso atstovu. Skaitytojas nebuvo šio dekadanso prigyvenęs.

Šitai ir paaiškina faktą, kad Savickis, darydamas daugiau įtakos jaunesniems rašytojams, kurie, jo mokomi, surado kontaktą su skaitytoju, patsai to kontakto mažiau beturėjo.